

KORXONALARNI KAPITAL BOZORIDAGI ISHTIROKINI OSHIRISH

Mo'minov Shohjahon Suyun o'g'li
Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti
shohjahon091@mail.ru

Annotatsiya

Maqolada korporatsiyalar faoliyatini rivojlantirish, ularning kapital bozoridagi faoliyatini oshirish va yangi zamonaviy loyihalarni investitsion jihatdan moliyalashtirish hamda kapital bozori orqali iqtisodiyotni yanada rivojlantirish uchun takliflar berilgan.

Kalit so'zlar: Aksiyadorlik jamiyatlari, kapital bozori, investitsiya, startaplar, heyj fondlar, kompaniyalarni investitsion banklar orqali rivojlantirish, texnologik yangiliklar, iqtisodiy rivojlanish.

Bugungi kunda korporatsiyalar, fond bozorlari va banklar iqtisodiyotning qon tomirlari desak bo'ladi. Korporatsiyalar mamlakat iqtisodiyotiga hissa qo'shishda asosiy rol o'ynaydi. Bular asosan aksiyadorlik jamiyatlari hisoblanadi va bu yuridik shaxslar kompaniya yoki tijorat banklari ham bo'lishi mumkin. Globallashuv sharoitida mamlakatlar o'rtasidagi integratsiya ham rivojlantirib bormoqda. Bugungi bozor iqtisodiyotida korporatsiyalarning ahamiyati juda muhim. Korporatsiyalarning va investitsion banklarning ahamiyati ortib bormoqda. Respublikamiz banklari moliyalashtirishda faqat kredit tizimiga tayanadi. Investitsion xizmatlar mavjud emas ya'ni davlatimizda banklarning investitsion xizmatlari kreditga asoslangan. Kapital bozorini rivojlantirish orqali bu muammoni hal qilsa bo'ladi. Misol uchun biror bir yangi loyiha va startapga moliyalashtirish kerak bo'lsa u bankdan investitsiya olmaydi balki kredit olishga majbur bo'ladi. Rivojlangan davlatlarda yangi loyiharni moliyalashtirishda kreditning foizi juda past miqdorda bo'ladi. Ular dastlabki moliyani kapital bozorlari yoki fondlar orqali investitsiya sifatida oladi. Investitsiya kompaniyalarni rivojlantirishdagi asosiy vosita hisoblanadi. Loyihalarni moliyalashtirishda rivojlangan davlatlar asosan kredit tizimidan emas balki investitsiya instrumentidan keng foydalanishadi. Shu sababli rivojlangan davlatlarda investitsion banklar faoliyati keng rivojlangan. Yaponiya, Aqsh, Isroil kabi davlatlar kompaniyalarni ayniqsa startaplarni moliyalashtirish va rivojlantirish uchun investitsiyaga tayanishadi. Kredit tizimi bu davlatlarda allaqachon eskirib ketgan tizim hisoblanadi. Rivojlangan va bir necha yillardan beri stabel faoliyat yuritib kelayotgan kompaniyalar keyingi bosqichga o'tish uchun yoki aylanma mablag'ini oshirish uchun past foizlarda kredit olishi mumkin. Yangi loyihalar, yangi xizmatlar, startaplar yoki IT kompaniyalarning asosiy moliyaviy ta'minoti investitsiya hisoblanadi. Ushbu maqolada investitsion faoliyat orqali iqtisodiyotni rivojlantirish uchun bir qancha takliflar berilgan.

Bugungi kunda qaysi davlat faol investitsiya siyosatini yuritayotgan bo'lsa iqtisodiyotning barqaror o'sishiga erishayotgan hisoblanadi. Bunda fond bozorining o'rni juda muhim. Respublikamizda juda ko'p loyihalar moliyalashtirilyapti lekin faqat kredit evaziga. Tasavvur qiling bir yangi loyiha yoki startap tashkil qilindi. Endi uni ishga tushirish uchun mablag' zarur. Bu mablag'ni tadbirkor qayerdan oladi, albatta bankdan oladi. Bank tizimimiz esa kreditga qurilgan. Ya'ni bu moliyalashtirish usuli

tadbirkor uchun unchalik maqul emas. Yangi loyiha ishga tushgandan keyin birdan foydaga kirishi qiyin chunki har bir yangi startap bu tavakkal degani. U rivojlanib ketishi uchun yillar kerak bo'lishi mumkin. Ba'zi loyihalarning 5-10 yillik strategik rejalari bo'ladi, ularga yilma yil rivojlanishi uchun faqat pul kiritib borishga tog'ri keladi. Bu degani kiritilgan pul birdan birdan qaytmaydi va loyiha bir necha yildan keyin o'zini oqlashi mumkin. Lekin bunday loyihalar kelajakda juda katta o'sish beradi faqat ularning rivojlanishi uchun vaqt kerak bo'ladi. Bunday loyihalarga kredit kerak emas balki investitsiya kerak. Rivojlangan mamlakatlarda bu tizim qanday ishlaydi, ularda yangi loyihalarni moliyalashtirishning ko'p usullari mavjud. Bular fond bozorlari, heyj fondlar va investitsion banklar hisoblanadi.

Respublikamizda ham investitsion banklarni tashkil qilish kerak. Investitsiya asosida turli soha va tarmoqlarga yangi texnologiyalar, tajribalar va malakali kadrlar kirib keladi. Isroil davlatini misol tariqasida olsak, bu davlat startaplar davlati deyiladi chunki bugungi kunda Isroil davlatining iqtisodiy o'sishi yangi texnologiyalarga asoslangan. Bunda investitsion banklarning, heyj fondlarning va xususiy investorlarning o'rni katta. Isroil muntazam yangi startaplarni, ayniqsa raqamli IT loyihalarni moliyalashtirib keladi va bu davlatda juda ham jozibali investitsion muhit mavjud. Bu moliyalashtirishlar investitsion banklar, fondlar yoki xususiy investorlarning hisobiga bo'ladi bank kreditlari hisobiga emas. Bank kreditlari ham kerak lekin u moliyalashtirishda juda kam foizga ega bo'lishi kerak.

O'zbekistonda iqtisodiyot rivojlanishi uchun kapital bozori rivojlanishi kerak. Buning uchun biz rivojlangan mamlakatlar kapital bozori tajribasini o'rganishimiz kerak. Bugungi kunda respublikada fond bozorining ulushi iqtisodiyotda juda kam. Ko'p kompaniyalar moliyalashtirishda bank kreditidan foydalanadi. Bu juda foydali usul emas. Buning o'rniga heyj fondlar, investorlar yoki investitsion banklarning mablag'laridan foydalansak kompaniyalar iqtisodiy tez o'sadi. Buning uchun bir nechta yechimlar bor:

1. Kapital bozori investorlar uchun qulay bo'lishi kerak;
2. Startaplar uchun soliq chegirmalari bo'lishi kerak;
3. Mahalliy fuqarolar pullarini fond bozoriga jalb qilish kerak;
4. Masuliyati cheklangan jamiyatlariga obligatsiya chiqarish huquqini berish kerak;

Kapital bozorida talab va taklif qanchalik ko'p bo'lsa investorlar ham ko'p bo'ladi. Bugungi kunda O'zbekiston fuqarolarining ko'p qismi chet davlatlarda ishlaydi. Rossiyada 3 million, Turkiyada 3 million, Yevropada 1 million va Amerikada 300 ming aholi ishlaydi. Ular O'zbekistonga jo'natadigan pul jami 10 milliard dollardan oshadi. Agar bu pullarni Respublika fond bozoriga yo'naltirsak qo'shimcha 10 milliard dollar mablag' paydo bo'ladi va bu fond bozorining rivojlanishiga sabab bo'ladi. Bu odamlar fond bozorida aksiyalar sotib olishi uchun iqtisodiyotda davlatning ishtiroki kamayishi kerak. Yangi startap loyihalar rivojlanishi kerak. Aksiyadorlik jamiyatlari erkin va shaffof faoliyat yuritishi kerak. Shunda respublikamiz aholisi o'zining pullariga fond bozorida aksiya sotib oladi. Bundan tashqari biz xorijiy fond bozorlar tajribasini o'rganishimiz kerak.

Masalan: Nyu York fond bozori, London fond bozori, Hong Kong fond bozori.

Bular rivojlangan fond bozorlari hisoblanadi. Bundan tashqari biz Rossiya va Qozog'iston fond bozorlari tajribalarini ham o'rganishimiz kerak. Bu davlatlar fond bozorlari ancha rivojlangan. Bu davlatlarda yirik investitsion banklar, texnologik kompaniyalar va brokerlar bor.

1. Yandex- Russia
2. Tinkoffbank- Russia
3. Kaspi- Kazakhstan
4. Freedom Finance- Kazakhstan

Bu kompaniyalar iqtisodiy jihatdan ancha rivojlangan. Bizning davlatimizda ham shunday loyihalar bo'lishi kerak. Shunda xorijiy investorlar ko'payadi.

Rivojlanayotgan kompaniyalar uchun birinchi navbatda investitsiya kerak. Shuning uchun bizning davlatimiz ham Isroil kabi davlatlarning iqtisodiy tajribasini qo'llashi muhim hisoblanadi. Chunki bugungi kunda davlatimiz fond bozori faoliyatini zamon talablariga to'la mos deb bo'lmaydi. Faqat kredit evaziga yangi muvaffaqiyatli loyihalarni kashf qilib bo'lmaydi.

Zamonaviy loyihalarni moliyalashtirishning zamonaviy turlari:

1. Fond bozori
2. Investitsion banklar
3. Heyj fondlar
4. Angel investorlar
4. Venchur fondlar

Tasavvur qiling tijorat banklari investor vazifasini bajaradi. U o'z resurslari bevosita real aktivlarni tashkil etish va moliyaviy aktivlarni xarid qilishga yo'naltiradi. Shu orqali tijorat banklari bozor iqtisodiyoti sharoitida xo'jalik subektlarining pul kredit shaklida yuzaga keluvchi investitsion talablarini amalga oshirishini rag'batlantiradi.

1-jadval

Jahondagi mashhur investitsion banklar:

INVESTITSION BANK	DAVLAT
JPMorgan Chase	Unated States
Goldman Sachs	Unated States
Morgan Stanley	Unated States
Citigroup	Unated States
UBS	Switzerland
Credit Suisse	Switzerland
Deutsche Bank	Deutschland
HSBC	United Kingdom
RBC Capital Markets	Canada
Mitsubishi UFJ Financial Group	Japan

Manba: wikipedia.org

Bu ro'yhatda keltirilgan banklar hammasi keng investitsion faoliyat bilan shug'ullanadi. Bular loyihalarni fond bozorlari orqli moliyalashtiriladi. Agar bu

banklar moliyalashtirgan har 10-20 loyihalardan bittasi muvaffaqiyatli bo'lsa ham bankning barcha xarajatlarini qoplaydi va juda katta foydaga chiqadi va eng asosiysi bank hissador bo'lganligi uchun investitsiya kiritgan loyihalari orqali har doim foyda oladi.

Shu o'rinda kredit va investitsiyaning farqli tomonlarini ko'rib chiqsak.

Kredit berilgandan keyin albatta qaytarilishi kerak va bu yangi tashkil qilingan kompaniya uchun juda katta yuk hisoblanadi. Kelajakda bu kompaniya muvaffaqiyatli yoki muvaffaqiyatsiz bo'lishi aniq emas. Shuning uchun kredit moliyalashtirishning unchalik yaxshi usuli emas va kredit faqat bankning foydasini ko'zlaydi hamda kredit qaytarilgan kunda bankning shu kredit orqali olgan foydasi tugaydi.

Investitsiya- bu bir qancha loyihalarga kiritiladi va shartnomaga ko'ra yangi tuzilgan startup yoki kompaniyalar qachonki foydaga chiqqanda investor kiritgan investitsiyasiga qarab doimiy foydada bo'ladi. Shuningdek aynan investitsiya so'mmasi qaytarilishi shart emas va bu tadbirkor uchun ancha xotirjam faolitini olib borish imkoniyatini beradi. Investitsiya har ikki tomonni ya'ni bankni ham kompaniyani ham foydasini ko'zlaydi.

Kapital bozorini rivojlantirishda bir nechta yo'nalishlar bor:

- 1.Kompaniyalarda davlatning ulushini kamaytirish;
- 2.Obligatsiya turlarini ko'paytirish;
- 3.Islom moliyasini rivojlantirish;
- 4.Davlatning ulushi bor kompaniyalarni IPO orqali xususiylashtirish;
- 5.Kompaniyalarda korporativ boshqaruvni rivojlantirish;
- 6.Fond bozoriga mahalliy va xorijiy investorlarni jalb qilish;
- 7.Aholining moliyaviy bilimini rivojlantirish;
- 8.Sug'urta kompaniyalarini rivojlantirish;
- 9.Emitentlar sonini ko'paytirish;
- 10.Investitsion fondlarni tashkil qilish;

Yaponiyada **SOFTBANK** deb nomlanadigan juda katta investitsion kompaniya mavjud va o'zining venchur fondiga ega. Uning egasi yaponiyalik investor Masayoshi Son hisoblanadi. U fondga biznesmenlarda katta miqdorda mablag'larni jalb qilgan holda startaplarga pul tikadi va yangi loyihalarni kash etadi. Softbank ma'lumotlariga ko'ra uning har yigirmatadan bitta loyihasi muvaffaqiyatli bo'ladi va qolgan muvaffaqiyatsiz 19 ta loyihaning zararini qoplab, foydaga chiqadi. Uning eng muvaffaqiyatli loyihalaridan biri Alibaba Group hisoblanadi. U vaqtda Alibaba Groupga 25mln\$ miqdorida investitsiya kiritgan. Bugungi kunda bu kompaniyaning kapitalizatsiyasi 500mlrd \$ dan ortiq hisoblanadi va bu kompaniya 2014-yilgacha o'tkazilgan tarixdagi eng yirik IPO hisobladi. Shunda bu kompaniya IPO orqali 25mlrd \$ lik aksiyalar sotgan va IPO dan keyin kompaniya 250mlrd \$ ga baholangan. Investitsiyaning kuchi shundaki bugungi kunda Alibaba Group Softbankning o'zidan ham yirik korporatsiya hisoblanadi va bu orqali Masayoshi Son kiritgan investitsiyasi darajasida doimiy foyda olib kelmoqda.

Korporativ boshqaruvning ham Yapon modelida korporatsiyalarning yirik ulushiga Investitsion banklar egalik qiladi. Ular kompaniyalarni kredit orqali emas balki investitsiya orqali moliyalashtiradi va har doim korporatsiyalarning o'ziga tegishli ulushini doimiy o'zida saqlab keladi. Bugungi kunda Yaponiya iqtisodiyoti eng

kuchli 10 davlatlar qatoriga kiradi hamda investitsion loyihalar, robototexnika, suniy intellekt va startaplar mamlakati hisoblanadi. Buning barchasi investitsion faoliyat to'g'ri yo'lga qo'yilgani uchun va ilm fan loyihalariga asosan investitsiyalariga mablag'lar yo'naltirilganligi evaziga bo'lmoqda.

Largest venture capital in the world

1. Sequoia Capital
2. Andresson Horowitz
3. Accel Partners
4. Kleiner Perkins
5. Benchmark Capital
6. Index Ventures
7. Greylock Partners
8. Founders Fund
9. 500 Startups
10. New Enterprise Associates

MDH davlatlarida ham bugungi kunda brokerlik kompaniyalari, investitsion banklar mavjud. Rossiyada Tinkoffbank, Gruziyada TBC bank, Qozog'istonda Freedom finance bor. Freedom finaceda O'zbekiston va Xorijiy kompaniyalar aksiyalarini sotib olsa bo'ladi. Tinkoffbank asosan bugungi kunda cryptovalyutalar va ularni ishlab chiquvchi loyihalarga pul tikadi. Cryptoindustriya bugungi kunda eng tez o'sayotgan industriya hisoblanadi. TBC ham bir qancha IT loyihalarga investitsiya kirgizgan, shuningdek O'zbekistonda Payme loyahasining 5mln \$ lik ulushini sotib olgan. Payme loyihasi ham bugungi kunda muvaffaqiyatli bo'lib kelayotgan loyiha hisoblanadi va investorlariga katta foyda olib kelmoqda. Bizning davlatda ham investitsion banklar tashkil qilinishi kerak hamda startaplar va yangi loyihalar investitsiyalar orqali moliyalashtirib borilishi zarur. Shunda iqtisodiyot tez rivojlanada va O'zbekistonning rivojlangan davlatlar qatoriga qo'shilishi tezlashadi.

Kapital bozori faoliyatini rivojlantirish uchun bir qancha omillar mavjud. Buning uchun alohida heyj fondlar va investitsion banklar tashkil qilinishi kerak va ular o'z fondlariga ega bo'lishi kerak. Tijorat banklari ham fond bozorlariga chiqishi kerak. Fond bozori rivojlanishi kerak va banklarning bunda ishtirokini kuchaytirish kerak. Banklar investitsion faoliyat bilan shug'ullanishi uchun ularning o'zi moliyaviy jihatdan kuchli va mustaqil bo'lishi kerak. Banklar mustaqil holda va zamon talablariga to'la javob beradigan holda faoliyatini tashkil qilishi kerak. Banklarning investitsion faoliyati kredit faoliyatidan ancha ustun bo'lishi kerak. Banklarning xalqaro miqyosda rivojlanishini taminlaydigan asosiy omil mavjud. Bu banklarning xorijiy fond bozorlariga chiqishi hamda IPO o'tkazishi hisoblanadi. Banklar moliyaviy jihatdan ustun bo'lishi uchun bu bosqichlardan o'tishi kerak. Xorijiy fond bozorlarida listingdan o'tish va IPO o'tkazish oson jarayon emas. Buning uchun har bir davlatning o'zining listing talablari va to'lovi mavjud. London fond bozori yoki New York fond bozorlari ma'lum bir listing talablari, to'lovlar, adolatli va shaffof faoliyatni talab qiladi. Banklarimiz manashu talablarga javob bergan holda kelajakda xalqaro fond bozorlariga chiqishi mumkin. Fond bozorlari va IPO jarayonlari investitsiyalar jalb qilishning eng foydali usuli hisoblanadi. Yuqorida Softbank va Alibaba Group kompaniyalari misolida investitsiya va IPO ning kuchi haqida aytili. Manashu

faoliyatni yo'lga qo'ya oladigan kompaniyalar kelajakda muvaffaqiyatli bo'ladi. Bizning banklarimiz ham shu bosqichlarni amalga oshirgan holda yangi loyihalarni va startaplarni moliyalashtirishi mumkin hamda iqtisodiyotga katta foyda keltiradi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. lex.uz
2. wikipedia.org
3. softbank.jp
4. alibabagroup.com
5. Google

MAMLAKATIMIZDA INVESTITSION LOYIHALARNI MOLIYALASHTIRISHDA XALQARO MOLIYA INSTITUTLARINING O'RNINI

M.Siddiqov

Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti talabasi

Ilmiy rahbar: Q.Chinqulov

Investitsiya, iqtisodiy taraqqiyotning yirik shakllaridan biri hisoblanadi. Bu shuhratli so'zning ma'nosi aslida egulikka kirmasdan o'z o'rnini topgan. Investitsiyalar, moliya rivojlantirish va iqtisodiy rivojlanishga yordam berishdir. Yaxshi xodimlar, yaxshi mahsulotlar va xavfsiz yuridik muomallar - shu bo'limda investitsiyalar uchun kerakli sharoitlardan faqat ba'zilari hisoblanadi. Investitsiya bilan bir qatorda, loyihalarni moliyalashtirish ham o'z o'rniga ega. Bu yo'nalishda jamg'arma tizimining ahamiyati juda katta.

Investitsiya loyihalari ko'plab turli xil sohalardan tashkil topishi mumkin, masalan, yuqori tezlikda uzayda qonun qo'yish loyihasi, yuqori sifatli mahsulot ishlab chiqarish uchun yangi zavodni qurish loyihasi, yangi foydali moddalar ochilishini ta'minlovchi loyiha va hokazo. Ularning barchasi amalga oshirish uchun, moliya rivojlantirishning yuqori darajadagi mutaxassislarining o'zlariga kerak.

Moliyalashtirish jarayonida, investitsiya loyihalarining tushuntirilishi, qo'llanilishi va bajarilishi zarur. Bunday loyihalar asosan, ishlab chiqarish va tayyorlashning barcha bosqichlarini o'z ichiga oladi. Ularning bajarilishi, loyihalarni amalga oshirishda o'tkaziladigan ishlar, moliyalashtirish jarayoni va bu jarayonning takomillashtirilishi, bozor rivojlanishi va hokazo haqida ma'lumotlarni to'plash va tahlil qilish lozim.

Bunda Tiklanish va taraqqiyot jamg'armasi yordam beradi. Bu jamg'arma, loyihalarni baholash, qo'llanishga olib kelish va moliyalashtirishning asosiy ko'rsatkichlarini tahlil qilishda hamda loyihalarni bajarish jarayonini kuzatib borishda katta hissa qo'shadi.

Tiklanish va taraqqiyot jamg'armasi o'zining yuqori darajadagi mutaxassislarini yig'ib olib, loyihalarni amalga oshirish jarayonini bajarishni boshqarish, moliyalashtirish jarayonini ko'rsatish, loyihalarni bajarish natijalarini baholash va takomillashtirish uchun tahlil qilish, moliyalashtirishga qo'llanishga olib kelishni rejalashtirish, bozor rivojlanishini prognozlash va shunga o'xshash ishlar bilan shug'ullanadi.